

Testamentum

A művészeti kuratórium díjazottja Baka István költő

Baka Istvánt most éppen mindenfelől sietünk felfedezni. Díjakat kap szűkebb szakmától, szűkebb pátriától. Már szemébe is mondta valaki; *ő a legnagyobb szegedi költő Juhász Gyula óta.* Amihez gyorsan hozzátehetjük, hogy Babits Mihály óta ő a legnagyobb szekszárdi poeta is. (Bár a kisördög incselkedik velem, hogy Szász Károlyig visszamenőleg nekem sincs igazi vetélytársam Kiskunhalason.)

Ha a Tisztelt Olvasó netán unni kezdené ezt a földhözragadt értéklicitet, javasolom, emeljük a tétet. Én nagyon szívesen kimondom, hogy *Baka István életműve feltűnt a világirodalom horizontján.* Ha nem is az egész látszik belőle, az a 21 vers mindenképpen jól kivethető, amelyet *Baka István Sztyepán Pehotnij Testamentuma* címen különített el költői kincstárának katalógusában.

Költők gyakran bújnak idegen lelkekbe, sorsokba, hogy ezzel is tágtítsák az általuk hitelesnek kimondható dolgok határait. Néha csak álarc az idegen lírai hős, néha kaland, néha közönséges csalogatás. Baka István ennek a játéknak a legkomolyabb változatát műveli. Saját húsából, vérből teremti meg alteregóját, hogy egy másik közegbe, történelmi szituációba helyezve járhasson végig vele egy másik életutat.

A Baka István név szó szerinti oroszra fordításából keletkezett Sztyepán Pehotnijnak maga Jurij Zsviágo az őse. Borisz Paszternák valószínűleg azért formált egy szürke orvost önmagából, mert rádöbrent, saját élete nem tipikus. Igaz, hogy ő is elviselhetetlen társbérletben él, de ott maga Sztálin hívja fel telefonon. Mint a szovjet világirodalom alattvalója, Baka István is ráérez arra, milyen kiváltságai lettek azzal, hogy történetesen a Magyarország nevű provinciába született, Orosz – sőt ezen belül leningrádi – alteregójának sorsában az értelmiségnek és a hatalomnak az ún. létező szocializmus világára jellemző konfliktusait rajzolja meg. Mindehhez csupán arra van szükség, hogy valaki belülről legyen orosz értelmiségi. Életének részévé váljon, annak felmérhetetlen gazdagságú, részben hivatalosan vállalt, részben apokrif kultúrája. Ugyanakkor legyen az illető magyar is. Egy amerikainak, vagy akárcsak egy osztráknak ez a világ már kicsit hihetetlen, inkább egzotikus. Egy magyarnak azonban reális pokolgödör, amelyből nemrégben kapaszkodott ki, s amelybe bármikor visszahullhat, amíg a gödör létezik.

Jó lenne persze mindenféle történelmi eszmefuttatások helyett rátérni a versekre. Dehát én ezúttal nem Baka István, hanem Sztyepán Pehotnij portréjának felvázolására vállalkoztam. A kettőjük közti különbség pedig épp abban van, hogy *Baka István magyar költő, ennek a körülménynek minden provinciáltságával, Sztyepán Pehotnij pedig a XX. századi világtörténelem egyik epicentrumának lakója, részese, sőt terméke is.* Az orosz értelmiségi, mint típus ugyan még a napóleoni háború szülőtte. Ekkor találkozott először nagy méretekben a minden ablaknyitási kísérlet ellenére izolált keleti birodalom Európával. Ekkor lesz szükség tömeges méretekben tanult emberekre és a praktikus szempontokból kiképzett tanultak tömegei aztán kitermelik magukból a tudást nem munkaeszközként használó, hanem létformaként vállaló értelmiségeiket. Különleges eseteket, vagy különleges pillanatokkal leszámítva ez az értelmiség csak befelé tejeszkedve építhette ki a maga független világát szemben a hatalommal. A központi diktatórikus hatalom széthullása, vagy akárcsak meggyöngyülése ennek az értelmiségnek is halálát jelentette. A szellem emberei, akik a japán tengertől a Baltikumig néhány szóból felismerték egymást és a meglett testvérség örömeit ízlelgették poharaik mellett, ma elsősorban egymás torkát keresik, egy világholdogító átharapás érdekében. Sztyepán Pehotnij alakja még a széthullás előtti utolsó pillanatok világát idézi. Felbecsülhetetlen kordokumentum. Benne van az a többletérték, amely az utolsó két évszázadban Oroszország, majd a Szovjet-Orosz Birodalom értelmiségének szellemi teljesítményei iránt felkeltette a művelt Nyugat sokkal jobb anyagi helyzetben lévő entellektüeljeinek irigy figyelmét. Ezért voltunk mi, magyarok is figyelmük

központjában filmjeinkkel, könyveinkkel, amíg az izgatottan figyelt ellenséges tábor legvidámabb barákját/tisztelhettek bennünk és ezért vagyunk számukra ma teljesen érdektelenek.

Az orosz intelligencia nagyon művelt volt virágkorában. Az elmaradottságból fakadó kisebbségi érzései következtében mindent akart tudni, amit az áhított példakép, a Nyugat felfedezett magának. Elvilágiasodása ellensúlyozására a vallás helyére szakrális tisztelettel emelte a művészetet. Ezt aztán a hatalom – még a szovjet hatalom is – elfogadta. A legutóbbi változásoknak ezért lettek épp a felduzzasztott művészi struktúra közkeletű és legnagyobb áldozata. Sztyepán Pehotnij 21 verse *egy hatalmas műveltségi rendszer körvonalait rejti magába.* Benne van a klasszikus orosz kultúra Puskintól, Gogoltól, Dosztojevszkijig, benne van a szovjet korszak irodalmának üldözött és épp ezért kötelezően vállalandó része Mandelstam, Ahmatova, benne az európai kultúra a görögöktől kezdve, akiknek tisztaságát ott kevésbé zavarta meg a mi számunkra természetes latin közvetítés. Ami még a befőttesek számára is a reveláció erejével hat: ennek a kultúrának sokkal több a meghatározó német eleme, mint azt felületesen gondolni szoktuk. Igaz, hogy a pétervári szalonokban már Anyeginről kezdve franciául csevegtek, de már Lenszkij is Schillerért rajongott. S a várost hivatalos néven Szarkpitjyerburgnak nevezte el az alapító cár. Sztyepán Pehotnij is Goethe-t idézi, amikor az orosz asszonyoknak emel oltár értékű emlékművet, Kantnak pedig külön verset szentel. Önként kinnálkodik a Königsbergből Kalinyingráddá szovjetesített város révén Kant visszamenőlegesen besorozódott az orosz értelmiség létezésének kordában tartott tömegeibe.

Ennek a kultúrának egyik leglényesebb eleme a zene. Baka István a maga zeneimádatát természetesen átlpántálja Sztyepán Pehotnijba is. Schumann, Rachmaninov, Saljapin tűnik fel a versekben, a nagy énekes például egy történelmi anekdota felidézésképp pont a Fülöp királyt énekelte egy pétervári magán-színházban, amikor a bolsevikok elkezdték a Téli Palota ostromát. A Pehotnij versekben azonban a művész sohasem önmagát képviseli, hanem az élet teljességének igényét. Nemcsak a művészeknek, magának a műveknek, a műalkotásoknak is sorsa van, amely magasabb szinten példázza az egyes emberek sorsát.

Természetesen benne van ezekben a versekben a történelem is. Kultúrán átszűrött pétervári-leningrádi ez a történelem. A városalapító cár bronzszobor alakban villan fel Puskint idézve, a forradalom időszakát színház és koncertterem idézi tragikusan és dicsőítősen. Sztyepán Pehotnij ugyanis nem csupán szovjet birodalmi, orosz értelmiségi, hanem egyúttal leningrádi is. Szabálytalan, vagy legalább szabály fölötti Pétervár sosem volt igazi Oroszország, inkább egy darab betüretett Európa a nagy keleti testbe. Nem véletlen, hogy innen indul és itt győz a forradalom, minthogy az sem, hogy az új birodalomnak már a régi tradíciókhoz kötődő Moszkva lesz a fővárosa. A Leningráddá átkelesztett Pityert a II. világháború idején magára hagyják, védje meg magát, ahogy tudja az éhalálra ítélték seregével. A megyesékhelyt lefokozott egykori főváros csupán a kultúrában versengetett Moszkvával. Aki Leningrádban értelmiségi, annak kétszeresen kell vállalnia az értelmiségi lét kívülállásának következményeit.

A pangás koráig eljutott orosz értelmiségi már nem ellenálló, csak kivülálló. Számára már nemcsak az államot szimbolizáló Sztálin idegen, hanem az eszme szimbóluma Lenin. Ebben különbözik ez az értelmiségi generáció elődeitől, akik még a más-hova induló Leninben, a meggyilkolt Kirovban megújulás egy-egy ügyeletes apostolában találták meg a sztálini birodalom számukra elfogadható ellenpontját. Pehotnij számára azonban minden lehetőség kimerült. *Nem szembe fordul a szovjet hatalommal, hanem hátat fordít neki.* Ebben van bölcse realitásérzék és van eszmehiány. A legújabb idők változásai Oroszországban is sok értelmiséget dobtak különböző szélsőségek irányába, ám az intelligencia java megmaradt régi tárgyilagos reménytelenség-nél. Ő pontosan tudja, hogy a cári Oroszország nem az elvesztett

Fotó: Schmidt Andrea

éden volt, csupán végső periódusában jobban tűrte az értelmiséget és presztízséből ítélve többet adott a szabadságjogoknak. A mostani változások pedig legfeljebb megrázzák a felkapaszkodottak alatt a fát, de a jövő egyáltalán nem a tradicionális orosz kultúra virágzását ígéri.

Direkt politikai színvallásra ritkán lehet Sztjepán Pehotnijt kényszeríteni. Ha megteszi, akkor is kívülállóként, nézőként dönt egy tőle függetlenül lezajló színjáték hősei között mérlegek.

*„Inkább Pülöp, s az inkvizíció
Mint Posa márké uljanovi próza”*

De számára végülis a politizálás „üres fecsegés”. A politikusokból azt látja *„Csupa nít pofta áll a trübjón, míg alattuk özönlik a tank, s a rakéta.”* „Alattvalóként” nem tud felkesedni, legfeljebb ha ez az alsó helyzet egy szerkezeti-póz.

A szerelem, a szexualitás Sztjepán Pehotnij verseiben szintén a klasszikus orosz tradíciókat követi. Amíg az életben egy szigorúan patriarchális társadalom nyugét nyöghették az orosz nők, az irodalomban már rég elfoglalták a pedesztáljukat. A szovjet rendszer súlyos bűne, hogy a hétköznapiokban megfosztotta a nőket nőiségüktől. Nem véletlen, hogy – abszurd ötletként – Pehotnij egy új II. Katalint kíván a birodalom élére, aki talán megoldhatná az elvesztett értékek rehabilitását. Sztjepán Pehotnijnak, mint megalkotójának Baká Istvánnak a tudatában jelentős helyet foglal el a szerelem, a szexualitás. Az utóbbi meghatározó képi látásmódját is, a hős Phallosként tünik el egy kapu al sötétjében, a Rahmanyinov Prelüdben a Névát is egy szexuális aktsussal veszi birtokba a tél.

Gyengéd, intím és egészen a konkrétságig személyes szerelmet is találunk a Pehotnij versekben. Történetet is kanyaríthatunk köré. Mása, aki Moszkvából jött át Leningrádba, hogy találkozzon lírai hősünkkel, visszatért saját városába és nem soká meg is halt. Hirtelen önpusztító halál vetett véget kettejük románának. Ez az önpusztítás mindvégig jelen van a Pehotnij versekben. Ahogy mondani szokás, *az orosz értelmiségi előtt két út áll, az egyik az alkoholizmus, a másik járhatatlan.* Baká István hidegrázó pontossággal különbözteti meg a könnyű alkoholizmust a kemény alkoholizmustól, hősének tudatában a második esetben a valóság teljes természetességgel folyik egybe a fantáziával. Ezt láthatjuk a *Szentpéterváron újra* című versben,

amely a Pehotnij versek egyik legkülönlegesebb darabja. Érezzük, csak sejtjük, hogy a hazafelé botorkáló hős mikor lép át a fantáziálásból az alkoholos álomba, amelynek eljövételére mi is csak utólag döbbenünk rá, amikor a járdaszélen elalvó részeg szerencsés megmenekülésével fejezi be költeményét. Ha az a vers költészetté vált szociálpszichológia, akkor megvan a szociológiai pára is, amely egy társbérleti lakás egybesodort embeerek mintájából vetíti ki az egész társadalom immár végzetesen beteg szerkezetét. A Pehotnij ciklus legjobb darabjai már-már Paszternák Zsivágo verseinek erejével szólnak. Sajnálhatjuk, hogy miért nem fűzött az ő verseihez is egy regény méretű magyarázatot Baká István.

*

Sztjepán Pehotnij verseiben *legfőnyesebben csillog Baká István költői fegyverzete.* Az ő világa homogén és összetevészihetetlen. Itt érzi magát a hazafelé tántorgó részeg egy hatalmas levesestál mélyén, felette a csillagok a zsrkarikák és még feljebb az Isten vár a pillanatra, amikor villájának végére tüzheti őt. A társbérleti éjszakában már mosogatólében fekszik, mint zsíros kanál. Lukás csizmáján keresztül becsorgó hólé nyelvvel a fagyhalál kóstolgatja. Baká természetesen váltja egész költészetében a mikroképeket a végtelen távlatokkal. Csillagaival, a tenger nyálával, reális részekből összehesztett képkonstrukcióival József Attilát idézi. De a különbség azonnal látható. József Attila egyetlen teremtő mozdulattal önti formába egészé dermedő képeit. Baká István lassú, szívós mestermunkával kalapálja, hegeszti, szerkeszti egybe azokat. Ahogyan műfordításait készíti lassú, mestermunkával csiszolgatva. Hiszen a Sztjepán Pehotnij versek is műfordítások. Igaz, megíratlan versek műfordításai, de még ebben sem lehetünk biztosak, elképzelhető, hogy a költő ha nem is egész verseket, de képeket, sorokat bizonyára átforgált oroszul is, többször annyira oroszokat a mondat szerkezetek, hogy szinte kívánják a visszafordítást. Sajnos, valószínűleg kézni fog Sztjepán Pehotnij verseinek anyanyelvi megszólalása. A művészet, amely a cári, majd a szovjet birodalom értelmiségének gyanús, ám irigvelt privilégiuma volt, most elavult kedvtelenségé válik az élet új urainak, a percmilliomosoknak a szemében. Sztjepán Pehotnijnak számukra nincs mondanivalója sem Péterváron, sem Szegecen.

Rigó Béla